

15

**Millî Mücadele
Döneminde
Kastamonu'da
Sosyal Hayat**

**Social Life
in Kastamonu
During
the National Struggle**

Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Sosyal Hayat

*Rahmi Çiçek**

Özet

Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile Anadolu'nun ilişkilerini ve iletişimini askıya almasıyla birlikte İstanbul'a en yakın konumda bulunan Anadolu'nun önemli bir vilayeti olan Kastamonu'nun önemi tarihsel geçmişiyle kıyaslanmayacak ölçüde artmıştır. Kastamonu Vilayetinin stratejik öneminin artmasındaki ana etmenler; İstanbul'un Anadolu yakasının İtilaf devletlerinin kontrolünde tutulması yanında, İzmir'den başlamak üzere Yunan işgalinin Batı Anadolu ve Marmara bölgesinin önemli bir kısmını içerisine almasıdır. Ayrıca İtilaf devletlerinin Karadeniz'de donanma kontrolü ile Anadolu'ya uzanan demiryolu ve karayolu güzergahlarını Kuvâ-yı Milliye ve Ankara hükûmeti'nin etkinliğini azaltma girişimi de eklenince, TBMM açılışından sonra Batı Karadeniz kıyılarında bulunan küçük iskele ve koylar, insan ve silah-cephane taşımacılığının yegâne ulaşım hattını oluşturdu. Bu nedenle Kastamonu Vilayeti Anadolu'nun dış dünyaya açılan temel ulaşım hatlarından biri konumuna geldi. 1919-1923 döneminde vilayet olağanüstü bir hareketliliğe sahip oldu. Bunun temel nedeni; İstanbul, Doğu Karadeniz bölgesi, Doğu Anadolu bölgesi ve Rusya üzerinden gelen silah ve cephane sevkiyatının Batı Cephesi'ne ulaştırılmasındaki üssü haline geldi. Ayrıca 1920 sonrasında kaçak yollarla Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmak isteyen insan kaynağının geçiş güzergahı oldu. Ayrıca TBMM Hükûmeti'nin Karadeniz üzerinden gerçekleştirmek istediği diplomasi trafiğinin önemli merkezlerinden biri haline geldi. Bu nedenlerle Kastamonu vilayet merkezi ve kıyı bölgesinde bulunan küçük iskele ve kasabalarda olağanüstü yapılanmalar oluşturuldu. Bu makale esas olarak Kastamonu Vilayet merkezinde Millî Mücadele sürecinde oluşan toplumsal örgütlenme ve bu örgütlerin Millî Mücadele'ye katkısını esas almıştır. Bu vesile ile Kastamonu merkezinde yaşayan nüfus ve bu nüfusun girişimi ile oluşan toplumsal sivil örgütlenmeler; Gençler Kulübü, Muallimler Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Derneği gibi toplumsal hayatın çeşitli cephelerini yansıtan kuruluşlar ve bunların 1919-1923 yılları arasındaki faaliyetlerini ele alınmıştır. Ayrıca vilayet merkezindeki eğitim kurumları, basın ve yayın organları ve bunların toplumsal hayatı yansıtan faaliyetleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bunların dışında söz konusu tarihler arasında vilayete gelerek faaliyette bulunan yerli ve yabancı heyetlerin faaliyetleri ile şehir hayatında sağladıkları değişimler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kastamonu, Millî Mücadele, Sosyal Hayat, Dernekler

* Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, rcicek[at]trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1176-0000

Social Life in Kastamonu During the National Struggle

Abstract

After the Sivas Congress, with the suspension of the relations and communication between Istanbul and Anatolia by the Delegation of Representation, the importance of Kastamonu, an important province of Anatolia located closest to Istanbul, increased to an extent incomparable to its historical past. The main factors in the increase in the strategic importance of Kastamonu Province were the fact that the Anatolian side of Istanbul was kept under the control of the Entente States, and that the Greek occupation, starting from Izmir, included a significant part of Western Anatolia and the Marmara region. In addition, with the navy control of the Entente States in the Black Sea and the attempt to reduce the effectiveness of the Kuvâ-yı Milliye and the Ankara Government on the railway and highway routes to Anatolia, the small piers and bays on the Western Black Sea coasts after the opening of the Turkish Grand National Assembly constituted the only transportation line for the transportation of people and weapons and ammunition. Therefore, Kastamonu Province became one of the main transportation lines of Anatolia to the outside world. In the period 1919-1923, the province had an extraordinary mobility. The main reason for this is that it became the base for transporting arms and ammunition shipments from Istanbul, the Eastern Black Sea region, the Eastern Anatolia region and Russia to the western front. In addition, after 1920, it became a transit route for human resources who wanted to join the National Struggle by illegally crossing to Anatolia. It also became one of the important centers of the diplomatic traffic that the Government of the Grand National Assembly of Turkey wanted to carry out over the Black Sea. For these reasons, extraordinary organizations were established in the provincial center of Kastamonu and small piers and towns in the coastal region. This article is mainly based on the social organization formed in the center of Kastamonu province during the National Struggle and the contribution of these organizations to the National Struggle. On this occasion, the population living in the center of Kastamonu and the social civil organizations formed with the initiative of this population; organizations reflecting various aspects of social life such as the Young People's Club, Teachers' Association, Himaye-i Etfal Society, Women's Employment Association and their activities between 1919 and 1923 are discussed. In addition, information on educational institutions, press and broadcasting organs in the provincial center and their activities reflecting social life are also included. Apart from these, the activities of local and foreign delegations that came to the province between the mentioned dates and the changes they brought about in the city life are emphasized.

Keyword

Kastamonu, National Struggle, Social Life, Associations

1. Giriş

Kastamonu Vilayeti Osmanlı'nın son döneminde Batı Karadeniz bölgesinin önemli bir kısmını içerisine alan coğrafi bir sahayı işaret etmektedir. Basit bir sıralama ile bağımsız sancaklarla birlikte Cumhuriyet döneminde idari yapı içerisinde yer alan Zonguldak, Sinop, Çankırı, Kastamonu vilayetlerini kapsayan bir coğrafyadır. 19. Yüzyılda uluslararası ticaretin gelişmesine bağlı olarak vilayet, yol güzergahları üzerinde yer almaması nedeniyle önemli ölçüde tarımsal üretim kaybı yaşadığı gibi nüfus da önemli ölçüde göç vermişti.¹ Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmeye başlamasıyla bu coğrafya İstanbul'un iâşe ihtiyaçlarını karşılayan Anadolu vilayetlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı ile birlikte vilayet savaşın iâşe ve insan kaynağı konumuna gelmiştir.

Yirminci yüzyılın başıyla birlikte İstanbul için önemli bir iâşe merkezi haline gelen vilayet, Ankara'nın Millî Mücadele'nin merkezi haine gelmesiyle önemini farklılaştırarak artırmıştır. Bir taraftan İstanbul ile Ankara arasında batı Anadolu ve batı Karadeniz'in Sakarya havzasına kadar olan kısmının düşman kontrolünde bulunmasından kaynaklanan nedenlerle ticari eşya, insan, cephane ve savaş malzemesinin geçiş güzergahlarından biri haline geldi. Bu durum TBMM'nin açılışından sonra artarak devam etti. TBMM tarafından kritik önem sahip olan bölgede kontrolü sağlamak için 1919 Eylül ayından itibaren olağanüstü önlemler alınmaya başlanmıştır. TBMM açılışından sonra bu önlemler devam ettirildi. 1920'lerin sonunda bölgede kontrolü sağlamak amacıyla Muhittin Paşa'nın komutanlığını yaptığı "Kastamonu ve Havalisi Komutanlığı" kurularak, Batı Cephesinde Yunanistan'la yürütülen savaşın cephane ve insan kaynağının ikmal üstü ve merkezi Kastamonu oldu. Bu durum şehirde nüfusun yoğunlaşması, askeri faaliyetlere destek verecek kurumsal ve sivil organizasyonların faaliyetlerini artırdı.²

Kastamonu şehir merkezi, 1918-1923 döneminde basın, millî ve sivil örgütlenme ile birlikte olağanüstü bir dönem yaşadı. Şehirde toplumsal hareketliliğin kaynağını oluşturan bu üç faktör rolleri birbirini tamamlamaktadır. Oluşturulan millî örgütler ve diğer sivil örgütlenmenin toplumsal yapıya yansımaları sağlayan faktör basın oldu. Basın bir taraftan toplumu yönlendirirken, diğer yandan şehirde yapılan miting, toplantı ve diğer organizasyonların amacını toplumla paylaşmayı ve toplumun ikna edilmesini sağlayan en önemli etmendi.

¹ Burhan Şahin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Nüfusu", *Akademik Bakış*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Temmuz-Eylül 2009 Bişkek, Kırgızistan, s.1-10

² Rahmi Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1991, s.144-176

2. Millî Mücadele'de Kastamonu Basın Hayatı

Bütün Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi Kastamonu'da da basın ve yayın hayatının başlaması, Abdülmecit döneminde vilayet merkezlerinde, vilayet matbaalarının kurulmasıyla başlar. Kastamonu vilayet matbaasının ilk süreli yayını 1872 yılında basılmaya başlanan *Kastamonu Vilayet* gazetesidir. II. Meşrutiyet döneminde "Hürriyet" in ilanı ile başlayan özgürlük ortamında Kastamonu'da siyasetin uzantısı olan yeni dönem özel basın hayatı başladı. Bunlardan en önemlileri İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Koroğlu* ile Hürriyet ve İtilaf'ın yayın organı *Zafer* gazeteleri oldu. *Koroğlu* gazetesi 1908-1918 tarihleri arasında yayın yaparken, *Zafer* gazetesi 1911-1912 tarihleri arasında yayın faaliyetlerinde bulunmuştur.³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında karmaşa ortamında Kastamonu'da yeni bir basın faaliyeti başladı. II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi Hürriyet ve İtilaf taraftarları tekrar *Zafer* gazetesini yayın hayatına soktular. Gazete, 8 Mart 1919 tarihinden itibaren Kastamonu'nun Kuvâ-yı Millî birlikleri tarafından kontrol altına alındığı 17 Eylül 1919 tarihine kadar yayınına devam etti.⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonra Hürriyet İtilaf'ın karşısında yer alan ve Millî Mücadele süresince bu hareketi destekleyecek olan Kastamonu'nun İstanbul'da eğitim görmüş gençleri 15 Haziran 1919'da *Açıksöz* gazetesini yayınlamaya başladılar. *Açıksöz* gazetesi kesintisiz yayın faaliyetini 14 Aralık 1931 tarihine kadar sürdürdü. Gazetenin yayınlanmasında iki isim ön planda yer aldı, bunlar Hamdi Çelen ve Hüsnü Açıksöz'dür. İki genç hukukçu Millî Mücadele dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Kastamonu merkez ve Batı Karadeniz'de toplumun aydınlatılmasında etkin bir rol oynadılar.⁵ Millî Mücadele sürecinde önce haftada bir yayın yapan gazete, daha sonra haftada bir gün hariç her gün yayın faaliyetini sürdürerek, Mili Mücadele'nin bölgedeki sesi oldu. Bu dönem boyunca gazetede çok sayıda Türk aydını yazı yayınladı.⁶ *Açıksöz* dışında şehir merkezinde bu dönemde *Nazikter Yeşil Ilgaz*, *Türkiye*, *Türkeli*, adlarıyla yayın hayatı kısa süren gazeteler de döneme damgasını vurmuştur. Ayrıca gazeteler dışında şehrin genç aydınları tarafından yayınlanan *Gençlik*, *Doğu* gibi dergiler de dönemi yansıtan yayın organları oldular.⁷

³ Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973, 2-3, 18, 27-36; Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.2

⁴ Eski, *Kastamonu Basını*, s.2

⁵ Faruk Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S:3 Ankara 1993, s.411-416; Hüsnü Açıksöz, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu 2019, s.62

⁶ Eski, *Kastamonu Basını*, s.3; Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, Kastamonu, s.62-65; Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu- Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*, Kastamonu 2018, s.27-32

⁷ Mustafa Eski, *Kastamonu Basını*, s.3-4; Faruk Söylemez, "Kastamonu Basını", s. 414-416

3. Kastamonu Kurulan Dernekler ve Faaliyetleri

3.1. Kastamonu Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti

Mütareke sonrasında yenilginin ve uzun savaş döneminin vermiş olduğu yorgunluk, perişanlık, Türk milletinin her kesiminde olduğu gibi Kastamonu'ya da hakimdi. Ekonomik ve sosyal çöküntü şehir ve kasaba merkezlerinde daha bariz bir şekilde hissediliyordu. Askerden terhis edilenler ve esaretten dönenler bin bir güçlkle memleketlerine ulaşabilmenin buruk sevincini yaşarken, istikbal kaygısı taşıyorlardı. Askerliklerini yedek subay olarak yapan genç aydınlar, savaş sebebiyle yarım kalan öğrenimlerini tamamlama umuduyla İstanbul'a giderek biraz olsun kaygıdan uzaklaşmayı düşündüler, işgal İstanbul'unda bu imkânı bulamayanlar tekrar geri dönerek ne yapacaklarını bilemeyenlere katıldılar.⁸

Mütarekenin haksız işgal ve uygulamaları, Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi bu bölgede de yöresel tepkilere yol açtı. İtilaf devletleri temsilcilerinin mütareke şartlarını kontrol amacı ile bölgeye gönderdikleri subayların azınlıkların kışkırtması ile Türk idarecilerine saygısız davranışları, ilk tepkileri oluşturdu.⁹ Bunları azınlıkların taşkınlıkları izledi. Savaş sırasında tehciye tabi tutulan Rum ve Ermeniler döndüklerinde adeta intikam alırcasına Türklerin şahsi ve idari haklarına tecavüze başladılar. İnebolu'da kaymakama karşı giriştikleri bir taşkınlık eylemi sonucu ilk milis kuvvetlerinin oluşumu sağlanmıştı¹⁰.

Organize görünümde ilk hareket, İzmir'in işgalinden sonra başladı. İşgalin ertesi günü Kastamonu merkezinde ve çevresinde mitingler ve gösteriler düzenlendi. Bu mitinglerde işgal olayı şiddetle protesto edilirken, halk tarafından Hükûmete ve itilaf devletleri temsilcilerine telgraflar gönderildi. İnebolu'da basılan protesto kartları aynı amaçla halk tarafından postaya verildi¹¹

Gerek Mustafa Kemal'in halkın kurtarıcısı olarak Samsun'a çıkması gerekse İzmir'in işgali gibi haksız olaylar halkın bütünleşmesine katkıda bulundu. Haksızlığa uğramanın verdiği ezikliğe idari makamların sessiz kalması, özellikle aydın grupların Mustafa Kemal çevresinde toplanmasına sebep oldu. Bunda Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının sürekli ittihatçı düşmanlığı yaparak halk arasında ikilik yaratmasının payı da büyüktü. İttihatçı suçlamasıyla itham edilen kişilerin kendi aralarında hem kendilerini kurtarmak hem de vatani kurtarmak için gizli toplantılar yaparak kurtuluş çareleri aradıkları bilinmektedir¹².

⁸ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.6-7

⁹ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.18-21,34-35

¹⁰ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.18

¹¹ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.246-247

¹² Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.10; Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, s.58-60; Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.31-32

Kastamonu'da millî hareketin öncülerinden biri olan Tatlızade Emin Bey, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasından sonra vilayetlere gönderdiği telgrafları, Vali İbrahim Bey'den alarak arkadaşlarına okuyordu. Özellikle işgal olaylarını vilayetin her yanında duyurmak için 28 Mayıs'tan itibaren, köylünün alış-veriş için şehre indiği günlerde ve cuma günleri İzmir'de şehit düşenler için mevlitler düzenlendi. Bu dini törenlerin yapıldığı Nasrullah Caminde Hafız Emin Efendi, Sofu zade Hoca Tefvik Efendi, Müftü Hafız Osman Efendi dini ve millî vaazlar vererek, halkın bütünleşmesine katkıda bulundu¹³ Yine bu törenlerde konuşan lise müdürü Behçet Bey gelişen siyasi olaylar hakkında bilgi vererek, siyasi kanaatlerin millî hareketten yana oluşması için çaba gösterdiler¹⁴.

Millî hareketi destekleyen aydınlar, halkın olup biteni daha çabuk ve kısa zamanda öğrenmesini sağlamak için gazete çıkarmaya karar verdiler.¹⁵ O tarihlerde vilayette millî harekete muhalif olan *Zafer* gazetesi yayınına sürdürmekte idi. 15 Haziran 1919 tarihinde millî hareketi destekleyen *Açıksöz* gazetesinin yayına başlaması muhalif *Zafer* gazetesinin hücumuna sebep oldu. *Zafer*'i çıkaranlar, bir taraftan millîcileri tehdit eden yayınlarda bulunurken, diğer yandan mülki idareye başvurarak gazete yayınlanan haberlerin sansür edilmesine çalışıyorlardı. Vali İbrahim Bey iki grubu da idare etme yolunu seçti. *Açıksöz*'ü çıkaran Hamdi Çelen ve Mekteb-i Sultani öğretmen¹⁶ ve öğrencileri, muhalefetin baskısına rağmen yayınlarına devam ederek, Mustafa Kemal'den gelen telgrafları gazetede bastılar.

Vali vekili Ferit Recai Bey, Heyet-i Temsiliye ile birleşmeden sonra idari makamlara verdiği emirle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasını istedi. Bu emirden bir gün sonra Müdafaa-i Hukuk Kastamonu şubesi kuruldu. Cemiyet kongre yaparak, yönetim kurullarını ve kurulda yürütmeyi sağlayacak kişileri seçti. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kastamonu merkezinde şu kişiler görev almışlardı;¹⁷

Reis; Şeyh Ziya Efendi, Reis-i sani; Eski Mebuslardan Hoca Şükrü Efendi, Katip; Eski vilayet idare meclis-i başkatibi Besim Bey, Azalar; Hukuk mahkemesi reisi Yusuf Ziya Efendi, Ulemadan Hacı Mümin Efendi, Tavukçu zade Ahmet Efendi, Akdoğanlı zade

¹³ Nurettin Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.30-31

¹⁴ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.10-11; Demircioğlu, *Kastamonu Basını*, s.63; Hüsnü Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-ı Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölge Halkının Kuvâ-yı Millîye'ye Katılışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18-19, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, s. 67-82

¹⁵ Gazeteyi liseyi yeni bitiren Hüsnü Açıksöz, Hamdi Çelen, Tatlızade Emin Bey çıkaracaklardır. Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.10-11; Demircioğlu, *Kastamonu Basını*, s.63

¹⁶ Mektep-i Sultanide görev yapan öğretmenler şunlardı; Mehmet Behçet (Müdür) Ahmet Şükrü (Behçet Beyden sonra müdürlüğü yürütecektir), Ahmet Talat, İsmail Hakkı, Rasim Bey, Tefvik Bey, Behçet Bey, Hilmi Bey, Naci Bey, Esat Bey, Ahmet Zeki Bey, Fevzi Bey, Cevdet Bey, Cevdet Salih, Sabri, Abdalbahaeddin, Kazım Beyler; *Açıksöz*, 19 Teşrinisani 1339, 20 Kanunusani 1339.

¹⁷ *Açıksöz*, 27 Eylül 1335

Mehmet Ali Efendi, Memleket Hastanesi Operatörü Ali Bey, Mülazım-ı evvel Şevket Efendi, Jandarma Mülazım-ı evvel Remzi Efendi. Bu kişiler Kastamonu merkez şubenin ilk yönetim kurulunu oluşturdu.

Kastamonu'dan sonra bölgenin diğer merkezlerinde de Müdafaa-i Hukuk çalışmaları başladı. Vilayet ve Livaların mülki teşkilatı esas alınarak oluşturulan MHC teşkilatı, vilayet merkezinde on üyeli "heyet-i merkeziye" vasıtası ile yönetilmekte idi. Heyet-i Merkeziye üyelerini Liva ve kaza MHC temsilcileri her yıl¹⁸ toplanan kongreler aracılığı ile seçiyordu. Liva merkezi heyet-i idaresi en az yedi, kazalar beş, nahiyeler üç, köy ve mahalleler üç üyeden meydana gelmekte idi.

Mart 1923 yılında yapılan Müdafaa-i Hukuk seçimlerinin *Açıksöz* gazetesinde yayınlanan sonuçlarına göre; Kastamonu şehri MHC şehir merkezinde on bir mıntıkada teşkilatlanmıştı. Yine bu seçim haberlerinden öğrendiğimize göre her mıntıkadan seçilen üçer üye MHC Kastamonu Heyet-i Merkeziyesini ve yönetim birimleri idarecilerini kendi aralarından belirlemekte idiler¹⁹. Bütün Osmanlı vatandaşları cemiyetin tabii üyesi sayıldığı için seçimlere tıpkı Meclis-i Meb'usan seçimlerinde olduğu gibi oy kullanma hakkına sahip bütün vatandaşlar katılıyordu²⁰.

Cemiyetin 18 Eylül 1919-23 Nisan 1920 tarihleri arasındaki hiyerarşik yapısına göre; il ve bağımsız sancak Heyet-i merkeziyeleri, kendilerine Heyet-i Temsiliye'den verilen emirleri ilçe ve bucak heyet-i idarelerine ulaştıracak ve talimatların gereğini yerine getirecekti. Yerel örgütler Hükûmete cemiyet adına doğrudan başvuracaktı, il ve bağımsız sancak örgütleri Heyet-i Temsiliyeye en az haftada iki kez rapor verecekti. MHC şubeleri görünüşte gönüllü kuruluşlar olmalarına rağmen Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal'in etkisi ile mülki idarelerin güdümü altında idi.²¹

Kastamonu'da 18 Eylül 1919'da gerçekleşen MHC'nin kuruluşu tamamlandıktan sonra vilayetin geneli cemiyet kontrolüne girmişti. Böylece Heyet-i Temsiliye'den gelen haberler en ücra köşesine kadar yayılıyordu.

İlk zamanlar Kastamonu MHC Merkez-i Umumiyesi Darü'l-kur'a Medresesi'nin alt katında bir odada faaliyet göstermekte idi. Daha sonra Balıkoğlu Şemsettin Bey'in evi kiralanarak, cemiyet merkezi buraya taşındı.²²

¹⁸ Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar" *Tarih Vesikaları*, CI, S. 1 Haziran 1941, s.3-9; *Açıksöz*, Müdafaa-i Hukuk Seçimleri, 26 Mart 1339, 27, 28, 29, 30 Mart 1339

¹⁹ Kastamonu merkezi mıntıklarından Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine seçilenlerin isimleri için, Çiçek, Millî Mücadele'de Kastamonu, s.87

²⁰ *Açıksöz*, 15 Mart 1339

²¹ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A. III-3, D.14, F.56-1; Ayrıca Unat, "Anadolu Rumeli", s.161-170

²² Peker, *Kastamonu Havalisi*, s. 94

Heyet-i Temsiliye'den gelen telgraflar Reis Ziya Efendi tarafından cemiyetin katibi Abidin Bey vasıtasıyla gerekli yerlere gönderiliyordu²³.

Cemiyetin ilk çalışmaları, Heyet-i Temsiliye'den aldığı emirler gereğince, İstanbul hükûmetinin çekilmesini sağlayacak protesto telgrafları çekilmesi için halkı teşvik etmek oldu. İkinci olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı seçimlerinde MHC'nin adaylarının kazanması için vilayet dahilinde propaganda çalışmaları yapmak oldu. İstanbul hükûmetinin düşüşü ve İngiliz birliklerinin Samsun bölgesinden çekilmeleri üzerine 12 Ekim 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer aldığı gibi Millî Miting düzenlendi²⁴.

Bu dönem de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetlerinden biri de yardım kampanyaları düzenleyerek özellikle Ege bölgesindeki göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmesidir²⁵. Bu tür faaliyetlere Kastamonu kadınları da katılacaktır.²⁶

Sivas'ta millî bir kongrenin toplanmasını gerekli gören Mustafa Kemal Paşa ilk olarak 22 Haziran 1919'da Amasya'da alınan kararlarla, kongrenin toplanmasının ilk işaretini vermişti. Sivas'ta bir kongre toplanacağı haberi askeri makamlar ile vali ve mutasarrıflara bildirilmişti.²⁷ Ayrıca İstanbul'da bulunan mili hareketle ilgili kişiler de özel mektuplarla hizmete çağrılmışlardı.²⁸

Sivas Kongresi önceden belirlendiği gibi 4-12 Eylül 1919 tarihleri arasında toplandı. Kongre 7 Eylül günü aldığı kararla; Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini tek çatı altında topladı. Cemiyetin tamamı dokuz maddeden oluşan talimatnamesi hazırlandı. Bu talimatnamenin 2. maddesine göre; cemiyetin köy, kaza ve vilayetlerde birer teşkilatı bulunacaktı. Aynı zamanda bunlar birbirlerine bağlı idi. Vilayet teşkilatı; taşrada en üst kuruluş durumundaydı.

TBMM Hükûmetinin kurulması ve arkasından başlayan savaşlar Kastamonu Müdafaa-Hukuk Cemiyeti'nin kent ve kent çevresindeki etkinliğini artırdı. Cemiyet tarafından Millî Mücadelenin gidişatına göre, birçok etkinlik düzenlendi. Bunlardan en önemlisi yöre halkının Millî Mücadele lehine bilinçlenmesi amacıyla yapılan mitinglerdir. Bu mitingler İzmir'in işgalinin protestosu ile başlayacak ve sonrasında I., II. İnönü zaferleri, Sakarya Savaşı, Büyük Taarruz, İzmir'in ve Bursa'nın kurtarılması gibi birçok başarıları kutlama

²³ Hüsnü Açıksöz; *a.g.e.*, s.20-23, 61

²⁴ Miting programı ve mitingde yapılan konuşmalarla ilgili olarak bkz. Çiçek, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, s.90-91

²⁵ "İzmir Muhtacine Yardım", *Açıksöz*, 21 Kanun-u evvel 1335

²⁶ *Açıksöz*, 19 Teşrin-i evvel 1335

²⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992 s.111-112

²⁸ Sarıkoyuncu, *Zonguldak*, s.115-118

programına dönüşecektir.²⁹ Miting ve toplantılar dışında Müdafaa-ı Hukuk yardım kampanyaları da gerçekleştirmiş, cemiyetin topladığı eşya ve paranın ilgili devlet kurumlarına iletilmesini sağlamıştır.³⁰

Kastamonu kadını da erkeği ile birlikte bu faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Bu amaçla kadınlar tarafından Kastamonu Kadınları Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin kurulmuştur. Kastamonulu kadınlar tarafından kurulan cemiyet, kentte iki miting düzenlemiş ve birçok protesto telgrafı ile Millî Mücadelenin çeşitli aşamalarına katkı sağladığı gibi, kadınlar arasında dayanışma sağlamayı başarmıştır.³¹ Kadınların eğitimi, kadınlar tarafından oluşturulan yardım faaliyetleri gibi etkinlikler düzenlemiştir.

3.2. Kastamonu Gençler Kulübü

Kuruluş tarihi 24 Ocak 1920 yılıdır³². Kulüp nizamnamesi yirmi maddeden meydana gelmektedir. Birinci madde de kulübün kuruluş tarihi ve ismi yer almaktadır. İkinci madde de kulübün amaçları, üçüncü madde de hiçbir siyasi teşekkül ve cemiyetle ilişkisi olmadığını, dördüncü madde de ise üye olacakların vasıfları yer almaktadır. Beşinci maddeden yirminci maddeye kadar olan kısım teşkilat adı altında toplanarak, üye seçimi, aidat, yönetim kurulu seçimi ve çalışma şeklini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şubat 1920'de yapılan seçimlerde kulüp idare heyeti oluşturuldu. Buna göre; Müdür, Sağlık Müdürü Dr. Ferruh Niyazi Bey, üyeler ise Polis müdürü Halil, Sultani Edebiyat Öğretmeni Talat, Muhasip ve Veznedar Kıımlı Tahsin, Kâtip Komiser Muavini İhsan Beylerden oluşmakta idi³³

Kulübün 7 Şubat 1920'de faaliyete başladığı ve ilk toplantısının yapıldığı mekân Darü'l-kur'a Medresesi'nin üst katında bir oda idi.³⁴ Muhtemelen Haziran 1922 tarihine kadar burada faaliyet gösteren kulüp üyelerinin askere alınması ile faaliyetlerinin azalması üzerine binası İstiklal Mahkemesine tahsis edilmişti.

1922 yılı ağustos ayına kadar faaliyette bulunan kulübün bu tarihte yapılan toplantı sonunda adı değiştirilerek "Memleket Yurdu"na çevrilmiştir³⁵ Memleket Yurdu yeni bir nizamname hazırlayarak, yeniden teşkilatlandı. Gençler Kulübü nizamnamesinde yer alan "Gençler arasında tesanüt ve uhuvveti tesis ve temin ile terbiye-i içtimaiyenin esasat-ı diniye, ahlakiye, millîye dairesinde tali ve tekamülüne ve memleketin maddi ve

²⁹ Eski, *Kastamonu Basını*, s. 24-25, 29, 50-53, 61-69, 70-74; Yapılan bu mitingler ve gösteriler Açıksöz gazetesinin ta detaylı bir şekilde yer almış, konuşma metinleri ve gösteri güzergahları ve buralardaki etkinlikler ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.

³⁰ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.217-221, 267-268

³¹ Kastamonu Kadınlar Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin çalışmaları ve faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. Eski, *Kastamonu Basını*, s.8-10, 80-83; Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.97, 104-105, 119

³² *Açıksöz*, 25 Kanun-u sani 1336

³³ *Açıksöz*, 8 Şubat 1336

³⁴ Daha sonraları kulüp Ankara yolunda İttihat ve Terakki Partisinin şubesi olarak inşa edilmeye başlanan fakat bitirilemeyen binayı bitirerek, buraya taşındı. *Açıksöz*, 28 Haziran 1338

³⁵ *Açıksöz*, 31 Ağustos 1338

manevi her türlü asri ihtiyacını temine çalışmaktır” şeklinde ifade edilen gaye bölümü Memleket Yurdu nizamnamesinde; “Halkın iktisaden terakkisi, fikren tealisi, memleketin madden umrandır. Yurt işbu gayelere vusul için şirketler tesisine, millî ticaret ve millî sanayiinin inkişafına çalışmak ve konferanslar tertip, serbest dersler, cırac dersaneleri kuşat edecek ve memleketin imarına ait her türlü teşebbüs de zahir olacaktır”³⁶ şeklinde değiştirilmiştir.

3.2.1. Kulübün Faaliyetleri

Kulüp, Kastamonu’da bulunan memur ve halktan pek çok genç aydını çatısı altında toplamıştı. Kulüp aydınların toplanıp, sohbet ettikleri bir yer haline geldi. Üyelerin pek çoğunun katılımı ile her gece düzenlenen bu toplantılara mülki amirler ve İstiklal Mahkemesi üyeleri de katılmakta idi³⁷

Bu olağan akşam sohbetleri dışında tespitlerimize göre; kulüp çeşitli sosyal amaçlı toplantılarda düzenlemiştir. Bu toplantılardan bir kısmı çeşitli konularda halkı aydınlatma amacı güderken, bir kısmı da millî davaya maddi yardım toplama amacı ile tertiplenmişti. Halkın aydınlanması amacı ile yapılan konferanslar genellikle Mektep-i Sultani salonunda düzenleniyordu. Bu toplantılara konuşmacı olarak, İstiklal Mahkemesi başkanı Necati Bey³⁸ İstiklal Mahkemesi üyelerinden Tevfik Rüştü, Hamdi, Neşet³⁹ ulemadan Baha Said⁴⁰ İstinaf Mahkemesi üyesi Medeni Beyle⁴¹, Kastamonu’ya gelen çeşitli yazar ve devlet adamları katılmakta idi.

Millî davaya maddi destek sağlamak amacı ile kulüp tarafından konserler düzenlenmiştir. Azerbaycanlı Hafız İsmail Hakkı Bey, Ali Dede Süleyman Sani, Mehmet Ömer, Zühtü, Kadir Bey ve sair bazı musiki şinasların katıldığı konserlerin geliri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine teslim edilmiştir⁴².

Yine bu tür faaliyetlerden olmak üzere, kulüp üyeleri yerli kumaş giyme⁴³, kimsesiz çocukları sünnet ettirme⁴⁴ ve kulübü okuma salonu haline getirmek için kitap toplama kampanyası⁴⁵ gibi girişimlerde bulunmuşlardır.

³⁶ *Açıksöz*, 31 Ağustos 1338

³⁷ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.73

³⁸ Saruhan Milletvekili Necati Bey, bu hizmetlerden dolayı kulübün fahri başkanlığına seçilmiştir. *Açıksöz*, 13 Ağustos 1338

³⁹ *Açıksöz*, 18 Teşrin Sani 1336

⁴⁰ Baha Said’in verdiği konferansın konusu “Anadolu’nun Asya’daki Vazifesi idi. *Açıksöz*, 30 Kanun-u Sani 1336

⁴¹ Medeni Beyin konferans konusu “Anadolu Ne İstiyor” başlığını taşımaktadır. *Açıksöz*, 27 Kanun-u evvel 1337

⁴² *Açıksöz*, 28 Haziran 1336

⁴³ *Açıksöz* gazetesi yerli kumaş giyme kampanyasını “Gençler Kulübünün Hayırlı Bir Teşebbüsü” başlığı ile vermektedir. *Açıksöz*, 15 Haziran 1337

⁴⁴ *Açıksöz*, 15 Haziran 1337

⁴⁵ *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 10 Eylül 1336; *Açıksöz*, 9 Eylül 1336

Yelerinin genç aydınlardan oluşması ile vilayetin çeşitli yerlerinde açık bulunan kaymakamlık kadrolarına ve devlet memurluklarına gönüllü olarak atandılar.

Safranbolu olayları sırasında kulüp üyelerinden oluşturulan propaganda grupları bölgeye giderek karşı- propagandalarla halkın teskin edilmesinde aktif olarak görev aldılar⁴⁶.

3.3. Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Kuruluşu Balkan savaşlarına dayanan cemiyetin, İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'da yeniden teşkilatlandığı görülür.⁴⁷

Anadolu Murahhaslığına bağlı olarak Kastamonu'da şube açılması girişiminin 26 Ocak 1921'de başlamıştır⁴⁸. Bu tarihte Mekteb-i Sultani salonunda ilk toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılanlara cemiyetin önemi ve faydaları konusunda Reşit, Refik Şevket, Enver ve Binbaşı Rıza beyler tarafından aydınlatıcı bilgiler verildikten sonra gizli oylama ile Kastamonu Hilal-i Ahmer kurucu "heyet-i merkeziye" seçildi⁴⁹. 29 Ocak 1921'de heyet-i merkeziye kendi aralarında bir heyet-i idare oluşturdular⁵⁰. Heyet-i idarenin fahri başkanlığına Muhittin Paşa seçildi. İkinci başkanlığa Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Umumi Katiplğe Operatör Cemil Bey, Veznedarlığa Hacı Necip Bey, Veznedar yardımcılığına Numan Bey seçilmişti.

Cemiyet bir taraftan Batı Karadeniz bölgesinde teşkilatlanırken diğer yandan da çeşitli yardım kampanyaları düzenlemeye başladı. Nisan 1921'e kadar, kısa bir zamanda 3000 lira toplayarak Merkez-i Umumiye gönderdi⁵¹. Cemiyet kuruluşundan itibaren Safranbolu, Tosya, Araç'ta şubeler açarak 17 Şubat 1921 tarihine kadar Safranbolu şubesi 3000 lira toplayarak Kastamonu merkez şubesine gönderdi⁵². Mart ve Nisan aylarında diğer kaza merkezlerinde de şubeler açan cemiyet, kampanyalarını sinema gösterileri ve sergilerle yürütmeye devam etti⁵³.

Kuruluşla birlikte, cemiyete bağlı kadın kolu oluşturma girişimleri de başladı. Bu konu da ilk resmi çalışmanın Mart 1921'de başlamıştır. Kastamonu ve Havalisi komutanı Muhittin Paşa'nın hanımı tarafından başlatılan çalışma, 21 Nisan 1921'de noktalanarak Hilal-i Ahmer kadınlar kolu oluşturuldu⁵⁴.

⁴⁶ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.72

⁴⁷ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 1989, (Yayınlanmamış doktoru tezi) s.51-52

⁴⁸ *Açıksöz*, 27 Kanunusani 1337

⁴⁹ Heyet-i merkeziye üyesi olarak on iki kişinin isminin yer aldığı liste *Açıksöz* gazetesinin 27 Kanun-u Sani 1337 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.

⁵⁰ *Açıksöz*, 31 Kanun-u sani 1337

⁵¹ *Hakimiyet-i Millîye*, 29 Mart 1337

⁵² *Açıksöz*, 17 Şubat 1337

⁵³ *Açıksöz*, 14 Şubat 1337, "Hilal-i Ahmer Menfaatine Fevkalade Sinema"

⁵⁴ *Açıksöz*, 22 Nisan 1337.

Heyet-i idareye reis olarak; Muhittin Paşanın eşi, ikinci başkanlığa Çelebi Efendinin eşi, veznedarlığa İzbelizade Hafız Hanım, katipliğe Operatör Cemil Şerif Beyin hanımı seçilerek çalışmalara başlamışlardır.

Kadınlar kolunun ilk faaliyeti 29 Nisan 1921'de Mektep-i Sultani salonunda düzenlenen konser oldu. Bu konserden elde edilen gelir, Hilal-i Ahmer'e verildi⁵⁵.

Kadınlar kolu da tıpkı erkekler gibi kazalar dahilinde şubeler açmaya çalıştı. Bu şubeler vasıtasıyla elde edilen gelirler Kastamonu merkez Hilal-i Ahmer'inde toplandı.⁵⁶

İkinci kongresini 28 Şubat 1922 de yapan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu şubesi⁵⁷, üçüncü kongresi 1923 de yaparak⁵⁸ başkanlığa Vali Süleyman Nuri Bey getirilmişti.

Cemiyet yardım kampanyaları dışında da faaliyetlerde bulundu. Bunlardan biri Cide'de meydana gelen kıtlık dolayısı ile bu şubenin 1921'de topladığı yardımlar, buradaki ihtiyaç sahiplerine verildi. Ayrıca Kastamonu merkez şubesinden zaman zaman buraya yiyecek yardımları da yapıldı⁵⁹. Cemiyet 1921'de Sakarya Savaşı sırasında Kastamonu'da 700 yataklı bir hastane kurarak, savaşta yaralananları tedavi ettirdi⁶⁰.

3.4. Muallimler Cemiyeti

Cemiyet 25 Kasım 1919 tarihinde kurulmuştur⁶¹. *Açıksöz* gazetesinde yayınlanan nizamnamesine göre; cemiyetin bütün vilayete şamil olacağı belirtilmektedir. Nizamnamenin gayeler bölümünde belirtildiği gibi cemiyet bir meslek teşekkülü olarak; öğretmenlik mesleğinin öğreticilik ve eğitim uzvundan faydalanarak, hitap ettiği toplumu belli gayeler içerisinde eğiterek, sosyal bir hedefe ulaşmaya çalışmakta idi.

Cemiyetin idare heyeti; Mekteb-i Sultani Müdürü Mehmet Behçet, Darümuallimin Müdürü Remzi, Medrese Müdürü Zühtü, Sultani öğretmenlerinden Talat ve Hayrettin beylerden oluşmakta idi.

Cemiyetin faaliyete başladığı bina, tekke altında eski bir oteldi. İki katlı olan bu binanın alt katı cemiyet gazinosu, üst katı ise heyet-i idare salonu ve çırak dershanesi olarak düzenlenmişti⁶².

⁵⁵ *Açıksöz*, 27 Nisan 1337

⁵⁶ *Açıksöz*, 27 Nisan 1337; 21 Şubat 1338

⁵⁷ *Açıksöz*, 21 Şubat 1338, 7 Mart 1338

⁵⁸ *Açıksöz*, 4 Teşrin-i sani 1338

⁵⁹ *Açıksöz*, 14 Kanun-u Sani 1338

⁶⁰ *Açıksöz*, 15 Eylül 1337

⁶¹ *Açıksöz*, 30 Teşrin-i evvel 1335

⁶² *Açıksöz*, 21 Kanun-u evvel 1335 "Muallimler Cemiyeti Kulübü"

Cemiyet ilk faaliyet olarak esnaf ve sanatkâr çıraklarına gece dersleri verdi. Bu gece derslerinde cemiyet tarafından tespit edilen öğretmenler görev aldı⁶³. Yine cemiyetin ilk faaliyetleri arasında gelir temin etmek amacı ile düzenlenmiş sinema gösterileri de yer almaktadır⁶⁴. Bu tür faaliyetlerini Millî Mücadele süresince devam ettiren cemiyet, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile beraber bazı yardım kampanyalarında da bulundu⁶⁵.

Cemiyetin amaçları arasında belirtilen halkı aydınlatma amacı ile toplantı düzenleme işini de zaman zaman gerçekleştirdiği bilinmektedir⁶⁶. Cemiyet daha sonra Ankara'da faaliyete başlayan "Muallimler Cemiyeti" ile birleşmiştir.

3.5. İhtiyat Zabıtları Cemiyeti

Kastamonu İhtiyat Zabıtları Cemiyeti, 23 Eylül 1920 tarihinde *Açıksöz* gazetesi idarehanesinde kurulmuştur⁶⁷. Cemiyetin amacı; ihtiyat zabıtlarının hukuki ve idari haklarının korunmasını sağlamaktır. Bu haliyle cemiyet tamamen mesleki bir dayanışma örgütü görüntüsünde idi.

Yirmi üç maddeden oluşan cemiyet nizamnamesinde, cemiyetin işleyişi, üye ve idare heyeti seçimleri, gelirleri ve harcamalarının nasıl yapılacağı tespit edilmiştir⁶⁸. Nizamname üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cemiyetin kuruluş maksadı, ikinci bölümde teşkilat yapısı, üçüncü bölümde ise idare heyetinin seçimi ve vazifeleri belirtilmektedir.

Cemiyetin akıbeti ve faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, cemiyet muhtemelen Kastamonu Gençler Kulübü ile birleşmişti. *Açıksöz* gazetesini çıkaranlar arasında ve Gençler Kulübü üyeleri arasında çok sayıda ihtiyat zabıtları bulunması bu ihtimali doğrulamaktadır.

3.6. Kastamonu İlim Derneği

Dernek bölgenin tarihi, coğrafi, iktisadi, sıhhi, içtimai ve zirai meselelerini tetkik etmek üzere öğretiler tarafından kurulmuştur⁶⁹.

Derneğin kuruluş çalışmaları, 8 Mayıs 1922 tarihinde Muallimler Cemiyeti merkezinde yapılan toplantılarla gerçekleştirdi. Bu toplantılarda alınan kararlara göre; dernek başkanlığına Vali Rafet Bey getirildi. Üyeler ise Belediye başkanı Fazıl Berki, Trabzon milletvekili ve istiklal Mahkemesi üyesi Benizade Hamdi Beylerdi. Toplantılarda alınan

⁶³ *Açıksöz*, 7 Kanun-u evvel 1335, 14 Kanun-u evvel 1335

⁶⁴ *Açıksöz*, 7 Kanun-u evvel 1335

⁶⁵ *Açıksöz*, 26 Haziran 1338

⁶⁶ *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338, "Muallimler Cemiyetinde Konferans"

⁶⁷ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.78'de kuruluş tarihi olarak 2 Temmuz 1919 olarak gösterirken, *Açıksöz* gazetesi nüshalarında cemiyetin kuruluşu 23 Eylül 1920 olarak görülmektedir. *Açıksöz*, 27 Eylül 1336

⁶⁸ *Açıksöz*, 27 Eylül 1336

⁶⁹ *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338

kararlar gereği, cemiyet nizamnamesinin hazırlanması için, Benizade Hamdi, Sıhhiye Müdürü Talat Beyle *Açıksöz* gazetesi yazarlarından Davavekili Abdulahat Nuri ve İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) görevlendirildi⁷⁰.

Derneğin kurucu üyeleri arasında yer alan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Açıksöz*'de yayınladığı makalede⁷¹ bölge tarihinin ve coğrafyasını araştırılmasının üzerinde durarak, vilayet salnamelerine ve tarihimize geçecek yanlış bilgilerin bu vasıta ile önleneyeğini ileri sürmektedir.

Bölge tarihinin araştırılması konusunda İlim Derneğinin amacına uygun olarak İsmail hakkı Uzunçarşılı, bölge tarihi ile ilgili yerel basında seri makaleler yayınlamaya başladı. Daha sonra derneğin faaliyetlerine katkıda bulunmak için bölgede yaptığı gezileri de yazı dizisi olarak yayınlayan Uzunçarşılı, devrin ve bölge tarihinin aydınlanmasına katkıda bulunmuştur.

3 Temmuz 1922'de kurucu üyeler bir araya gelerek "heyet-i idare" ve "üç ilim encümeni" üyelerini seçtiler. Sekiz kişiden oluşan heyet-i idare üyeleri arasında şu isimler bulunuyordu; Vali Rafet Bey, Maarif Müdürü Sadık Bey, *Açıksöz* gazetesi Müdürü Hüsnü Bey, Sanayi Müdürü Talat Bey, Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Sultani Müdürü Şükrü Bey, Çoruhlu zade Hilmi, Davavekili Abdulahat Nuri Bey.

5-8 Temmuz 1922'de *Açıksöz* gazetesinde yayınlanan İlim Derneği nizamnamesi otuz üç maddeden oluşmakta idi. Bu otuz üç madde altı bölümde toplanmıştı. Birinci bölümde derneğin amacı, "Kastamonu vilayetinin ahval-i tarihe ve coğrafya ve ahval-i içtimaisini"⁷² araştırarak ortaya çıkarmak, bu konularda eserler vücuda getirerek millî benliğin ve medeniyetin gelişmesine katkıda bulunmak şeklinde ifade edilmektedir. İkinci bölümde "Teşkilat ve Aza" başlığı altında "aza-faale" "maarif" ve "fahri" olmak üzere üç nevi üye bulunacağı belirtilmektedir. Üçüncü bölümde "heyet-i Umumiye" başlığı altında umumi heyetin yetki ve çalışması ayrıntılı olarak ortaya konmaktadır. Dördüncü bölüm "Heyet-i İdare"nin seçilme, çalışma ve denetimini tanzim etmektedir. Beşinci bölümde "Encümenler ve Heyet-i Merkeziye" başlığı altında kurulan "tarihi, coğrafi, içtimai" üç komisyonun çalışması, üye sayısı, yeni komisyonlar kurulması şartlarını içermektedir. Altıncı bölüm, cemiyete bağlı şubeler kurulması, çalışmaları ve denetlenmesini içeren maddelerden oluşuyordu.

Dernek faaliyetlerini vali Rafet Beyin Adana'ya tayin olmasına kadar sürdürdü⁷³. Derneğin en önemli katkısı bu dönemde Kastamonu basınında bölge tarihi ve coğrafyası üzerine yapılan yayınların artmasıdır.

⁷⁰ *Açıksöz*, 9 Mayıs 1338

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; "Kastamonu İlim Derneği" *Açıksöz*, '5 Mayıs 1338

⁷² *Açıksöz*, 5-8 Temmuz 1338

⁷³ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.82

Kastamonu İlim Derneği ile aynı amacı paylaşan başka bir dernek ise “Bartın İlim ve İrfan Derneği”dir. Maarifi yükselme amacı ile kurulduğu belirtilen derneğin fahri başkanı vali Cemal Bey'di⁷⁴.

3.7. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Birinci Dünya Savaşı ve arkasından devam eden Millî Mücadele pek çok insanın cephelerde şehit olması ile geride kalan yetimlerin bakım ve barınmalarını gündeme getirmişti. Kastamonu ve civarının savaşlarda en fazla şehit veren iller arasında yer alması, yetimlerin bakım ve barındırılması için yardımseverleri hareket geçirmek amacı ile cemiyetin Ankara merkeze bağlı olarak 19 Şubat 1922 tarihinde Kastamonu şubesi açılmıştır⁷⁵.

Kastamonu şubesinin açılmasına önyak olan Kastamonu İstiklal Mahkemesi başkanı Necati Bey'dir. Necati Bey aynı zamanda Ankara merkez şubenin de kurucu üyeleri arasında yer almaktadır.

Cemiyet yardım cemiyeti özelliği taşıması dolayısıyla halkın konu üzerindeki hassasiyet ve dikkatini çekmek üzere her konuda olduğu gibi bu konuda da *Açıksöz* gazetesi ile iş birliği içinde gazetede 17 Şubat 1922 tarihinde bir başmakale ile cemiyetin önemini dile getirdi⁷⁶. Gazete, 18 Şubat 1922 tarihli nüshasında da Umumi nizamnameden bazı alıntılar yaparak, önemli noktaları vurgulamaya çalıştı. Bu tanıtım yazılarından sonra 19 Şubat tarihinde cemiyet kurularak çalışmalarına başladı.

20 Şubat 1922 tarihinde belediye binasında İstiklal Mahkemesi başkanı Necati Bey'in başkanlığında bir araya gelen kurucu üyeler, şubenin yürütme organı olan “heyet-i idare”yi seçtiler⁷⁷. Buna göre, başkanlığa Şeyh Ziya Efendi, ikinci başkanlığa, Doktor Fazıl Berki Bey, katipliğe; Ali Emin Şefik Bey, veznedarlığa; Ali Çavuş zade Gökmen Bey, muhasipliğe ise *Açıksöz* gazetesi müdürü Hüsnü bey seçildi.

Şubenin faaliyetleri arasında kimsesiz çocukları sünnet için düğün düzenlemek⁷⁸, yardım kampanyaları düzenleyerek organize etmek⁷⁹, gibi faaliyetler bulunmaktadır. Yine şehirde yetim çocuklar için yetimhane açılması için çalışmalarda bulunulmuştur⁸⁰.

⁷⁴ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.80-81

⁷⁵ *Açıksöz*, 18 Şubat 1338

⁷⁶ *Açıksöz*, 17 Şubat 1338

⁷⁷ *Açıksöz*, 21 Şubat 1338

⁷⁸ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.81-82; Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.407

⁷⁹ *Açıksöz*, 20 Nisan 1338

⁸⁰ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.407

3.8. İçki ile Mücadele Cemiyeti

Cemiyet Vali Cemal Bey tarafından Nisan 1920 yılı başlarında kurulmuştur. Cemal Bey'e göre, böyle bir cemiyetin kurulması bir taraftan Rum ve Ermenilere gidecek olan içki parasını önlemek, diğer yandan toplum içerisinde sarhoşluktan dolayı çıkabilecek karışıklığı önlemek ve muhafazakâr halkın Millî Mücadele'ye daha gönülden katılmasını sağlamaktı⁸¹.

Açıksöz gazetesinin 11 Nisan 1920 tarihli nüshasında yayınlanan, cemiyet nizamnamesine göre; vilayette valinin sancak, kaza ve nahiyelerde idare amirlerinin başkanlığında üç kişiden oluşan kurullar vasıtasıyla mıntıklarındaki içki satan yerleri kapatacaklardı. İçki satmakta ısrarlı kişilerle, içki içerek sarhoş olanlar polis ve jandarmaya teslim olunacaktı⁸². Cemal Bey bunlara ceza verilmesi konusunda da yetkisini kullanarak, içki içenlere yüz sopa cezası verilmesini, bu suçu tekrarlayanların vilayet haricine sürülmesini emretmişti. Jandarma ve polis tarafından ele geçirilen içki ve hammaddesinin imhasını istedi. Daha sonra "men-i müskirat" kanunu TBMM'sinden çıkararak Kastamonu'da başlatılmış olan uygulamanın tüm yurda yayıldığı görülür. Cemiyet, ayrıca içkinin kötülüklerini halka anlatmak amacı ile çeşitli konferanslar düzenlemiştir. *Açıksöz* gazetesi de içki aleyhindeki yazıları ile cemiyeti desteklemiştir⁸³.

3.9. Himaye-i Ahlak Cemiyeti

Cemiyet, Kastamonu merkezinde 6 Eylül 1920'de kurulmuştu. Gayesi, fuhuşla mücadele idi. Cemiyet bu gaye için konferanslar vermekte ve yerel basında makaleler yayınlanmasını sağlamakta idi⁸⁴.

3.10. İslam Kadınları Çalıştırma Yuvası

Kadınları Çalıştırma Derneği kimsesiz ve bilgisiz kadınlara iş sağlamak amacı ile kurulmuştu. Bu amaçla her hafta pazartesi günleri şehrin ileri gelen aydın hanımları tarafından hayat ve yurt bilgisi dersleri veriliyordu⁸⁵.

Açıksöz gazetesi koleksiyonlarında ise cemiyetle ilgili ilk bilgi 12 Eylül 1920 tarihini taşımaktadır. Söz konusu haberde, Ekim ayı içerisinde "İslam Kadınları Çalıştırma Yuvası" adında bir derneğin "İstinaf Müdde-i Umumisi Hasan ve Telgraf başmüdürü Enver Beylerin hanımları" tarafından kurulmasına çalışıldığı yazılıdır. Habere göre; Dernek biçki, dikiş ve nakış işleri öğretecek, böylece Türk kadınının kendi işlerini

⁸¹ Mevlut Baysal, "İçki ile Mücadele Cemiyeti", *Yakın Tarihimiz*, C.II, s.24; Nurettin Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.175

⁸² *Açıksöz*, 11 Nisan 1336

⁸³ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s.79-80

⁸⁴ Hüsnü Açıksöz, *Kastamonu*, s. 81

⁸⁵ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.175

kendisinin yapması sağlanacaktı⁸⁶. Yine *Açıksöz* gazetesi 9 Kasım 1920 tarihli nüshasında, “Reji müdürü Ömer beyin kerimeleri hanımefendi” tarafından bir hafta önce “İslam Kadınları Çalıştırma Derneği” adıyla bir derneğin açıldığını yazmaktadır⁸⁷.

Şehrin şüphesiz en önemli taraflarından biri de gelen misafirleri karşılama ve konaklamalarını sağlamaya yönelik çabalarıdır. Millî Mücadele sürecinde kent merkezinde bu amaçla faaliyet gösteren barınma mekanları açılmıştır. Bu mekanlar; Kale kapısında Mehmet Ağa ve Kardeşi Mustafa Çavuş’un, Abdullah Kalfa, İzmirlinin, Ağaçoğlu, Ahmet Bey’in, İpşiroğlu, Ekşioğlu Hasan Ağa, Bozoklu İzzet Ağa, Kargılı İzzet Ağa han ve otelleri idi.⁸⁸

Bu konaklama mekanlarında çok sayıda Kastamonu üzerinden Ankara’ya geçen gazeteci, yazar, devlet adamının kaldığı bilinmektedir. Bunlar arasında Malta sürgününden dönenler, elçilik heyetleri, Doğu Karadeniz’den Batı Cephesi’ne savaş için geçenler vardır.

4. Sonuç

1918-1923 tarihleri arasında olağanüstü bir dönem yaşayan Kastamonu şehri, bu dönemde millî davanın öncü kentlerinden biri oldu. Kentteki sosyal hayatın merkezini Millî Mücadele oluşturdu. Anadolu’nun önemli merkezlerinden bir olan kent bir taraftan TBMM Hükûmetinin dünyaya açılan kapısı olması dolayısıyla birçok diplomatik temsilcinin geçiş güzergahı olduğu gibi, Millî Mücadele’ye katılmak üzere gelen sivil ve askerlerin geçiş noktası olma özelliği taşıdı. Bu nedenle kent merkezinde mitingler, toplantılar hiç eksik olmadı. Yöre insanı bir taraftan bu faaliyetlerle aydınlanırken, diğer yandan millî heyecanı doruk noktaya taşımayı başardı. Bu heyecanın etkisi ile Batı Cephesinin silah ve cephane ihtiyacı ile insan kaynağı olmanın gururunu yaşadı.

Kentte yayınlanan gazete ve dergilerde yazı yazan genç kuşaklar ve Kastamonu lisesi öğrencileri ile öğretmenleri Cumhuriyet’in hem bölgede hem de ülkede yerleşmesinde etkin roller üstelendiler. Bölgeden geçen ve bir süre bölgede kalan birçok aydın şehrin aydınlanmasına katkı sağladı. Oluşturulan sivil toplumsal örgütler vasıtasıyla toplumla buluşan aydınlar, bir taraftan Kastamonu insanını her konuda aydınlatırken, diğer yandan Anadolu insanına basın vasıtasıyla ulaşma fırsatını yakaladı. Bütün bu gelişmelerde Kastamonu basınının etkin rolü oldu. 19. Yüzyılda ekonomik ve sosyal olarak önemini yitirmeye başlayan vilayet, Millî Mücadele’nin özel koşullarda tekrar altın çağını yaşamış oldu.

Kastamonu Millî Mücadele tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Bu önemini en fazla silah ve cephane taşımacılığı ile göstermiş olmasına rağmen, dernekleşme, istihbarat ve askeri teşkilatlanma açılarından da bölge son derece önem kazanmıştır.

⁸⁶ *Açıksöz*, 13-14 Eylül 1336

⁸⁷ *Açıksöz*, 9 Teşrin-i sani 1336

⁸⁸ Peker, *Kastamonu Havalisi*, s.198

Bölgede kurulmuş olan çeşitli dernekler, Millî Mücadele süresince bölge insanının sivil toplum örgütlenmesine verdiği önemi göstermesi yanında, devlet-toplum bütünleşmesi ile toplumun çeşitli sorunlarına kendi aralarında teşkilatlanarak nasıl çözümler ürettiklerini göstermesi açısından da önemlidir.

Savaş ve askeri teşkilatlanma dediğimizde aklımıza gelen en önemli nokta savaşın yürütüldüğü cephelerdir. Millî Mücadele tarihimiz açısından bu yön sürekli olarak vurgulanan bir noktayı teşkil etmesine karşılık, Kastamonu bölgesindeki askeri teşkilatlanma bize cephe kadar cephe gerisinin de askeri teşkilatlanma açısından önemli olduğunu göstermektedir. Gerek askeri istihbarat örgütlenmesi gerekse bölge güvenliği açısından meydana getirilen askeri yapılanma kurtuluş mücadelemizin cephe gerisinin yansıtması açısından da önem arz ettiğini göstermektedir.

Kaynaklar / References

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A. III-3, D.14, F.56-1.

Gazeteler

Açıksöz Gazetesi (1919), 27 Eylül 1335; 19 Teşrin-i evvel 1335; 30 Teşrin-i evvel 1335; 7 Kanun-u evvel 1335, 14 Kanun-u evvel 1335; 7 Kanun-u evvel 1335; 21 Kanun-u evvel 1335.

Açıksöz Gazetesi (1920), 8 Şubat 1336; 11 Nisan 1336; 28 Haziran 1336; 9 Eylül 1336; 13-14 Eylül 1336; 27 Eylül 1336; 9 Teşrin-i sani 1336; 27 Eylül 1336; 18 Teşrin Sani 1336; 25 Kanun-u sani 1336; 30 Kanun-u Sani 1336.

Açıksöz Gazetesi (1921). 14 Şubat 1337; 17 Şubat 1337; 22 Nisan 1337; 27 Nisan 1337; 15 Haziran 1337; 27 Kanun-u evvel 1337; 31 Kanun-u sani 1337.

Açıksöz Gazetesi (1922), 17 Şubat 1338; 18 Şubat 1338; 21 Şubat 1338; 7 Mart 1338; 20 Nisan 1338; 6 Mayıs 1338; 9 Mayıs 1338; 26 Haziran 1338; 28 Haziran 1338; 5-8 Temmuz 1338; 26 Temmuz 1338; 13 Ağustos 1338; 31 Ağustos 1338; 15 Eylül 1337; 4 Teşrin sani 1338; 14 Kanun-u Sani 1338.

Açıksöz Gazetesi (1923), 15 Mart 1339; 26,27, 28, 29, 30 Mart 1339; 19 Teşrinisani 1339, 20 Kanunusani 1339.

Hakimiyet-i Millîye Gazetesi, 29 Mart 1337.

Kastamonu Vilayet Gazetesi, 10 Eylül 1336.

Kitap ve Makaleler

Açıksöz, Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Türk Ocakları Kastamonu Şubesi Yayınları, Kastamonu 2019.

Baysal, Mevlut, "İçki ile Mücadele Cemiyeti", *Yakın Tarihimiz*, C.II, s.24-26.

Baysal, Mevlut, "İnebolu Bombardımanı", *Yakın Tarihimiz*, C.II, İstanbul 1962 s.23-25.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktoru Tezi) Ankara 1989.

Çiçek, Rahmi, *Millî Mücadele'de Kastamonu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1991.

Demircioğlu, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basını*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973.

Eski, Mustafa, *Kastamonu Basımında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Özlu, Hüsnü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-ı Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölge Halkının Kuvâ-yı Milliye'ye Katılışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18-19, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, s. 67-82.

Peker, Nurettin, *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi*, Kastamonu 2018.

Sarıkoçuncu, Ali, *Millî Mücadelede Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Söylemez, Faruk, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S:3 Ankara 1993.

Şahin, Burhan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Nüfusu", *Akademik Bakış*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Temmuz-Eylül 2009 Bişkek, Kırgızistan, s.1-10.

Unat, Faik Reşit, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar" *Tarih Vesikaları*, C1, S. 1 Haziran 1941, s.3-9.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Kastamonu İlim Derneği" *Açıksöz*, '5 Mayıs 1338

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK | Trabzon Üniversitesi |
rcicek[at]trabzon.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1176-0000**

Ordu'da doğdu. İlköğretimini İzmir, ortaöğretimini Denizli'de tamamladı. Üniversite eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde bitirdi. Aynı üniversitede Araştırma Görevlisi olarak, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladıktan sonra 1992 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesinde Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanında yayınlanmış 114 kitap, makale ve bildiri metni bulunmaktadır. Söz konusu Fakültede dekan yardımcılığı, bölümün başkanlığı ve anabilim dalı başkanlıklarında bulundu. Ayrıca Trabzon Üniversitesi Karadeniz Kültür ve Tarihi Uygulama Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevini yürüttü. Çalışma alanları; Karadeniz Bölgesi yerel tarih çalışmaları, Gayri Müslim Azınlıklar ve son dönem Osmanlı Tarihi ve Cumhuriyet Tarihi'dir.

**Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK | Trabzon University |
rcicek[at]trabzon.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1176-0000**

He was born in Ordu. He completed his primary education in İzmir and his secondary education in Denizli. He completed his university education at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History. After completing his master's (1986) and doctoral education (1991) as a research assistant at the same university, he started to work as a lecturer at Karadeniz Technical University Fatih Faculty of Education in 1992. He is currently working as a faculty member at Trabzon University Fatih Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education. He published 114 books, articles and papers published in the field of study. His fields of study are; Local history studies of the Black Sea Region, Non-Muslim Minorities and late Ottoman History and Republican History.